

FINLANDS FRÄMSTA STRAFFRÄTTSFORSKARE OCH DEN TOTALITÄRA STRAFFRÄTTEN

AV DAN FRÄNDE

Inledning

Under det senaste decenniet har man i alla nordiska länder kunnat iakttä ett växande intresse för forskning kring nationalsocialismen och rätten. Ett försök att samlat inventera denna forskning och presentera tillbudsstående forskningsresultat gjordes år 1987 vid ett seminarium i Helsingfors (Rättens gränser – nationalsocialismen och rätten«).¹⁾ Vid seminariet framkom att vår kunskap om de totalitära ideologiernas möjliga påverkan på våra nordiska nationella rättssystem och på den juridiska forskning som under 1930- och 1940-talet bedrevs i våra länder fortfarande är bristfällig.

Denna uppsats är avsedd att utgöra ett bidrag för att fylla denna kunskapsbrist. I uppsatsen försöker jag skissera upp och analysera den finska straffrättsforskaren och professorn *Brynolf Honkasalo*s inställning till den straffrätt som publicerades och förverkligades i de mäktiga totalitära staterna i Europa under 1930- och 1940-talet, d.v.s. i Adolf Hitlers Tyskland, i Benito Mussolinis Italien och i Josef Stalins Sovjetunionen.

Att jag har valt just Brynolf Honkasalo till centralperson för min granskning har flera orsaker. Den viktigaste är Honkasalos stora betydelse för den finska straffrätten. Han verkade under en lång period som professor i straffrätt vid Helsingfors universitet och författade under sin livstid bl.a. en serie läroböcker i straffrätt.²⁾ Dessa läroböcker har allt sedan 1940-talet utgjort – och utgör allt fort – den centrala delen av kurslitteraturen i straffrätt för dem som studerar juridik vid de finska universiteterna. Flera generationer av jurister i Finland har alltså medelbart eller omedelbart haft Honkasalo som sin lärare i straffrätt. En annan orsak till att ägna Honkasalo intresse är att år 1989 ett hundra år hade förlutit från hans födelse.

Brynolf Honkasalos karriär som straffrättsforskare uppvisar många intressanta drag. Han kom rätt sent in i det vetenskapliga livet och bytte sitt intresseområde från civilprocess till straffrätt. Hans straffrättsteoretiskt mest betydande arbete, »Kausaalikysymys rikosoikeudessa« (»Kausalfrågan i straffrätten«), utkom samma år som nationalsocialisterna tog makten i Tyskland. Under hela den nationalsocialistiska maktperioden publicerade Honkasalo en rad straffrättsliga undersökningar som berörde mycket olika områden.

Den totalitära straffrätten

Om »straffrätten« knappast behöver bli definierat i detta sammanhang, gäller det samma inte för bestämningen »totalitär«. Begreppet är ett resultat av den maktpoli-

tiska och ideologiska kampen i Europa före och efter andra världskriget. Bl.a. på grund av den starka värdeledningen är det svårt att ge begreppet ett mera precist innehåll. Trots allvarliga betänkligheter har jag ändå valt att använda begreppet som en beteckning för de tre centrala politiska system i Europa, som Honkasalo konfronterades med under 1930- och 1940-talet. ³⁾ Fråga är alltså om system, vilkas uttalande mål var att på samhällets alla områden driva igenom en viss världsåskådning. ⁴⁾ Målets förverkligande skedde med hjälp av ett maximalt utnyttjande av de resurser som den moderna staten tillhandahöll. Som en mer eller mindre nödvändig konsekvens av denna integration förekom i de totalitära systemen tvångsåtgärder mot grupper som man trodde eller visste ställa sig avvisande till den nya världsåskådningen. De som avvek blev stämplade som systemets fiender.

Trots de generella likheterna var inte världsåskådningen i de tre totalitära stater som här behandlas identisk. De största olikheterna förekom mellan å ena sidan stalinismen och å andra sidan fascismen respektive nationalsocialismen. Men också de två sistnämnda systemen visade på betydande olikheter. ⁵⁾ Ideologin i den italienska fascismen hade en förhållandevis lös struktur och var främst inställd på politiska kampåtgärder. En central tes var kravet på en över alla stående och moralisk stat med en auktoritativ ledning i spetsen. Här betydde staten och folket som en historisk enhet mera än den svårligen igenkännbara italienska rasen. En annan ofta understrukna del i ideologin var korporativismen, d.v.s. ett i grunden tvångsmässigt genomfört samarbete mellan arbetstagare och arbetsgivare. ⁶⁾

Codice penale, också kallad Codice Rocco, som fortfarande gäller i Italien stiftades år 1930. Helt allmänt har lagen karaktäriserats som förhållandevis neutral i förhållande till fascismen. Klarast kommer den fascistiska ideologin till uttryck i de särskilda brotten. Strävan efter en så klar och tydlig allmän del som möjligt kan eventuellt tolkas som en önskan att framställa staten som stark och överlägsen i kampen mot brottsligheten. ⁷⁾

I jämförelse med den italienska fascismen utgjorde den tyska nationalsocialismen en betydligt fastare tankemodell. I spetsen stod här rastanken, som gavs en kvasisvetenskaplig utformning. Det tyska folket var germanskt och ariskt och således av en ras som var överlägsen andra raser. Naturen, ödet eller en högre makt hade bestämt att det tyska folket skulle härska över andra raser och bereda sig mera livsrum. En ras, nämligen den judiska, var särskilt undermålig och skulle därför bekämpas med alla medel. ⁸⁾ Betonandet av folkgemenskapen kan närmast ses som en naturlig följd av rastänkandet. ⁹⁾ Individens subjektiva önsknings och intresse skulle alltid vika för folkgemenskapens (»Gemeinnutz vor Eigennutz«). Ett starkt folk nöjde sig inte med majoritetsval och demokrati. I stället skulle staten ledas auktoritativt och i spetsen stod den geniale ledaren, Adolf Hitler. ¹⁰⁾

Det stod klart genast efter maktövertagandet att nationalsocialisterna inte tänkte låta juristkåren stå utanför den nya ordningen. Detta kom att påverka såväl doktrin

som rättspraxis. Det är också skäl att notera att den samtidiga betoningen av de rasistiskt-folkliga principerna och ledarprincipen gav upphov till en besvärlig balansgång, på grund av att dessa principer i hög grad stod i konflikt med varandra. Bernd Rütters betecknar nationalsocialismens umgänge med den gamla rättsordningen på följande sätt: För det första skulle doktrin och rättspraxis underställas en ny rättsidé, d.v.s. den nationalsocialistiska världsåskådningen. För det andra bröts den gamla formella lagen sönder genom att man vid sidan av och över denna ställde ledarens vilja, den sunda folkgemenskapens krav, partiprogrammet etc.¹¹⁾ För det tredje blev metodläran och lagtolkningen förvandlad till ett medel för att förverkliga den rasistiskt-folkliga världsuppfattningen.¹²⁾

Konkretiseringen av detta program kom inom straffrätten fram på olika nivåer. Särskilt klart ser man det inom den nya lagstiftningen och i reformförslagen, men också straffrättsdoktrinen återspeglar den nya politiska bilden.¹³⁾ Trots flera förslag lyckades man dock inte stifta en helt ny strafflag.¹⁴⁾ Däremot gavs en rad straffbestämmelser av varierande innehåll och betydelse.¹⁵⁾

Den sovjetryska straffrätten under den aktuella tidsperioden skall ställas mot den bolsjevitiska revolutionens förändrade politiska bakgrund. Tsarrysslands hierarkiskt uppbyggda ståndssamhälle byttes ut mot den kommunistiska världsåskådningen. Proletariatets diktatur upprättades i syfte att uppnå det klasslösa och statslösa kommunistiska samhället. Kampen för det nya och kampen mot yttre och inre fiender till det nya samhället återspeglade sig i straffrätten. Inspirerad av bl.a. *Reisners* rättsintuition gavs det första domstolsdecretet år 1917. Enligt detta fick den gamla straffrätten användas under förutsättning av att det inte stred mot sovjetmakten, det revolutionära rättsmedvetandet eller partiprogrammet.¹⁶⁾

Partiprogrammet och det revolutionära rättsmedvetandet ansåg man dock inte vara ett tillräckligt rättesnöre. Redan 1919 publicerades straffrättens ledande grundsatser och 1922 kom den första egentliga strafflagen. Mellan åren 1926 och 1935 skapades sedan enskilda strafflagar för de olika rådsrepublikerna.

Det är skäl att antyda vissa element i denna straffrätt. För det första proklamerade man samhällsfarligheten som ett nödvändigt kriterium för att gärningar skulle kunna bli föremål för åtgärder från de maktavandes sida. Samhällsfarligheten beskrevs åter som ett hot mot det sovjetiska samhällets grundvalar och mot dess rättsordning, sådant som detta hade byggts upp i syfte att uppnå kommunism. Man kan i själva verket konstatera att ett av brottsbegreppets allra viktigaste beståndsdelar just var (den konstaterade) handlingens/underlåtenhetens samhällsfarligheten.

Utmärkande för den nya kommunistiska straffrätten var också att legalitetsprincipen fick ett begränsat innehåll: varken præter legem-förbudet eller förbudet mot analogi in malam partem upprätthölls. Speciellt för »straffsystemet« var också till en början, d.v.s. till år 1934, att reaktionerna på brott inte kallades straff utan för »samhälleliga skyddsåtgärder«. Dets språkbruk återspeglar en misstro till straffets möjligheter att motsvara brottslingens skuldgrad.¹⁷⁾

Honkasalos vetenskapliga produktion 1933-1945

I Honkasalos författarskap spelar den italienska och sovjetiska straffrätten en rätt undanskymd roll. Han hänvisar bara sällan till författare som behandlat dessa rättsordningar och när han gör det använder han alltid tyska översättningar. Hans förhållande till den tyska straffrätten var en helt annan.¹⁸⁾ Han skrev vissa rätt utförliga kommentarer till aktuella tyska lagstiftningsprojekt och allt tyder på att han följde med den tyska straffrättsdogmatiska litteraturen också under den nationalsocialistiska perioden. Detta faktum har föranlett mig att jämföra Honkasalos dogmatiska arbeten med motsvarande åsikter i Nazityskland. Honkasalos inställning till rysk och italiensk straffrätt kommer jag däremot att kommentera bara helt kort.

Man kan indela Honkasalos skriftliga produktion under åren 1933-1945 i några större grupper. En första grupp utgörs av de arbeten som hänför sig till straffrättens grundfrågor, d.v.s. rättskällevärdet och det straffrättsliga ansvarets extension. I dessa arbeten behandlar Honkasalo den straffrättsliga kausaliteten,¹⁹⁾ legalitetsprincipen,²⁰⁾ tekniken med blankettlagstiftning²¹⁾ och underlåtenhet.²²⁾ En annan grupp utgörs av arbeten som gäller brottets orsaker och straffsystemets grundvalar. I flera artiklar behandlas sådana frågor som vedergällning, personliga och samhälleliga orsaker till brott, ungdomsbrottslighet, krigets inverkan på brottsligheten e.t.c.²³⁾ En betydelsefull grupp i detta sammanhang gäller eugenik. Honkasalo behandlar först och främst frågan om sterilisering och om abort.²⁴⁾ Av intresse är också två artiklar vari straffrättens utveckling dels i Tyskland och dels i Sovjetunionen beskrivs och kommenteras.²⁵⁾ Till dessa arbeten anknyter också de artiklar som behandlar straffrättssystemets utveckling i Finland, bl.a. vissa referat som publicerades i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. Återstående arbeten kan slutligen klassificeras som skrifter om reaktionssystemet samt uppsatser beträffande enskilda tolkningsfrågor.²⁶⁾ Bedömd som helhet kan Honkasalos produktion under denna period betecknas som mycket omfattande och kvalitativt rätt god.

Honkasalo publicerade 1967 en självbiografi.²⁷⁾ I denna beskriver han också sitt förhållande till den politiska högerörelse i Finland under 1930-talet som organiserades inom partiet »Fosterländska folkrörelsen«. Honkasalo uppger att han aldrig röstade på denna folkrörelse och att han inte någonsin varit dess anhängare. Detta uttalande skall ställas mot det faktum att han energiskt argumenterade för att beslutet att upplösa rörelsen (1938) stod i strid med lag. I vissa kretsar uppfattades detta ställningstagande uppenbarligen som ett bevis för att Honkasalo hörde till den fosterländska folkrörelsens sympatisörer.²⁸⁾

I sina memoarer betonar Honkasalo också den misstänksamhet som han har hyst mot yrkespolitiker: »Utmärkande för den typiske politikern är ofta en begränsad synkrets och en manisk envishet i bevakningen av det egna partiets intressen«. ²⁹⁾ Honkasalo preciserar också sitt personliga förhållande till socialismen. Han säger sig känna sympati för de praktiska resultat som arbetarrörelsen har nått i sin kamp

för drägligare förhållanden, men samtidigt förkastar han rörelsens ideologiska bas, den marxistiska materialismen.³⁰⁾ I sina egna ögon uppfattade sig Honkasalo högst sannolikt som fullständigt opolitisk.

Honkasalo om sovjetisk och italiensk straffrätt

I arbetet »Nulla poena sine lege« (1937) utgår Honkasalo från tesen att socialismen som sådan ställer sig rätt välvillig till garantier för den enskildes frihet i förhållande till statsmakten, således bl.a. till legalitetsprincipen. Att man i Sovjet har förkastat principen beror enligt Honkasalo på leninismens statsuppfattning.³¹⁾ I denna version av socialismen utgör staten inte någonting annat än ett medel för proletariatet att störta och utplåna övriga samhällsklasser. Statens yttersta mål är uppnåendet av det kommunistiska samhället, varvid staten som företeelse upphör att finnas till. Begreppet »proletariatets diktatur« ger i alla fall inte en korrekt bild av läget eftersom andra än proletärer besitter den faktiska makten (d.v.s. det kommunistiska partiet och dess centralkommitté).³²⁾

Honkasalo betecknar partiets makt som faktisk och obegränsad. Enligt Honkasalo vägrar Sovjet att erkänna sig vara bunden till några som helst rättsprinciper. Kampen för kommunismen kräver en total flexibilitet vad gäller rättsligt skyddade intressen. Honkasalo menar att den sovjetiska straffrätten inte beskyddar bestående rättsgoda utan består i statligt sanktionerade ändamålsenlighetslösningar. Han anser att detta bevisas av det sätt varpå de straffrättsliga sanktionerna används i systemet. Sanktionerna har ingenting med vedergällning att göra, utan de är enbart samhällseliga skyddsåtgärder som vidtas i allmän preventivt eller specialpreventivt syfte.³³⁾

Honkasalo säger att skyddsåtgärderna i sovjetsystemet inte är beroende av formell lagstiftning, de är t.ex. inte bundna av legalitetsprincipens krav. Skyddsåtgärder kan utdömas varje gång en gärning (eventuellt ett sinnestillstånd) hotar socialismens väg mot kommunism. Som bevis för detta citeras i tysk översättning utdrag ur 1926 års strafflag.

Honkasalo återkommer till bolsjevikstraffrätten i en artikel år 1943.³⁴⁾ Med utgångspunkt i antagandet att »straffrätten är den bästa politiska barometern« undersöker han hur det politiska systemet påverkar straffets syftemål, straffförutsättningarna, straffbudens skyddsobjekt och legalitetsprincipen. I artikeln upprepar Honkasalo vissa av ställningstagandena från år 1937, främst tesen om statens avgörande roll i klasskampen. Nytt är att han betonar att man i det sovjetiska systemet har avskaffat beteckningen straff, eftersom man vill komma bort från beteckningens etiska dimension. Kravet på subjektiv samhällsfarlighet i sovjetstraffrätten ser åter Honkasalo som ett bevis på att skulden har avskaffats som en allmän förutsättning för brott.

Honkasalos uppfattning om det sovjetiska straffsystemet är att systemet har

byggts på ideologiska fantasier. Detta framgår också av att de nya förhållandena inte har lett till minskad brottslighet. Han förutspår därför att man kommer att återgå till det gamla systemet med vedergällning, skuld och straff. ³⁵⁾

Som helhet betraktad kan Honkasalos beskrivning av den sovjetiska straffrätten inte uppfattas ge uttryck för någon större systemkunskap eller förtrogenhet med marxism-leninismen. Symtomiskt är t.ex. att han ännu 1943 var okunnig om att beteckningen »straff« hade återinförts i systemet redan år 1934. ³⁶⁾ Ett framträdande drag i Honkasalos beskrivning är betoningen av straffrättens centrala ställning i klasskampen. Denna kamp mot socialismens fiender beskrivs som hård och terrorlik; leninismen är totalt antiliberal och partiets och statens uppgift är att krossa de samhällsklasser som står i vägen för övergången till det kommunistiska samhället. Uppfattningen av att klasskampen är helt total till sin natur förstärks av att Honkasalo anser att liberalismens viktigaste frihetsbevarande garantier mer eller mindre har upphävts i sovjetstraffrätten. Till dessa garantier räknar han bl.a. legalitetsprincipen, skuldkravet, kravet på att straffet skall stå i proportion till brottets svårighetsgrad, kravet på en gärningsstraffrätt samt kravet på en domarkår som är fristående i förhållande till statsmakten.

Trots en märkbar strävan efter objektivitet kan Honkasalos framställning om den sovjetiska straffrätten inte gärna uppfattas som något annat än ett klart avståndstagande från sovjetsystemet och dess straffrätt. För den »ekonomiska materialismen« hade Honkasalo ingen förståelse.

I jämförelse med sovjeträtten ges den fascistiska straffrätten litet utrymme. Endast i arbetet om den straffrättsliga legalitetsprincipen (1937) finns en kort redogörelse om denna. Trots dess nära samröre med nationalsocialismen skiljer sig fascismen enligt Honkasalo från denna i fråga om synen på rätten. Fascismen uppfattar nämligen formell lagstiftning och rätt som synonymer. Detta har också betydelse för synen på legalitetsprincipen. Utanför lagen finns inte några bindande rättskällor. Detta beror igen på att fascismen inte tilldelar folket som sådant något värde; endast rätten skapar en nation med vilja och kunskap. Honkasalo fastslår att detta är orsaken till att man i fascisternas Italien upprätthöll både præter legem-förbudet och analogiförbudet. ³⁷⁾

Honkasalo och den nationalsocialistiska straffrätten

Urpo Kangas säger i en undersökning om nationalsocialismen och finsk dogmatik att Honkasalo i sina redogörelser för den nationalsocialistiska straffrätten anförde en klart kritisk ton och att de tankar som de tyska förslagen gav uttryck för totalt avvek från Honkasalos världsbild. ³⁸⁾ Denna bedömningen är inte helt korrekt.

Det lönar sig att börja med de arbeten som direkt redogör för läget i Tyskland. I en artikel från 1937, »Saksan rikoslakireformi« (»Strafflagsreformen i Tyskland«), tar Honkasalo upp viss reformer som realiserats och vissa som planerats. Redan den

korrekta uppräknigen av de olika förslagen som fyra år av nationalsocialistiskt herravälde hade producerat, visar hur väl förtrogen Honkasalo var med den tyska litteraturen. Själva sakframställningen inleds med ett konstaterande om att den tyska rätten helt vilar på folkgemenskapen och dess intressen.³⁹⁾ Individen som sådan har inget eget värde. Det som tjänar folket är också rättvist. En dylik materiell rättviseteorier förutsätter dock att man enbart beaktar uppfattningarna som en del av folket, den som omfattat den nationalsocialistiska världsåskådningen. På detta sätt kommer rätt, etik och god sed mycket nära varandra. Honkasalo slår fast att detta inte är möjligt i liberala stater, »där mycket olika politiska tendenser vill utge sig för att motsvara folkets intressen«. ⁴⁰⁾

»Folket i centrum-tanken« påverkar enligt Honkasalo starkt den straffrättsliga rättskällevärdet. Strängt taget borde inte domaren vara bunden till några formella lagstadganden i sin strävan efter att förverkliga folkets intressen. Total frihet kan dock inte nationalsocialismens »ledarprincip« acceptera. Det är denna konflikt mellan två principer som enligt Honkasalos mening återspeglas i den nya utformningen av StGB 2 § år 1935. Bestämmelsens nya ordalydelse betyder att bestraffning i stöd av rättsanalogi har blivit tillåten. Kravet på att bestraffningen, förutom på sund folkuppfattning, skall kunna grundas på grundtanken i någon straffbestämmelse ser Honkasalo som ett visst skydd för individuell frihet. Ledarprincipen är dock den centrala grunden för bestämmelsen, varför det individuella skyddets betydelse kommer att bli aktualiserat bara i de fall då ledaren kräver straff utan stöd i lagens grundtanke. ⁴¹⁾

Följande stora tema i den tyska straffrätten som Honkasalo tar upp är indeterminismen. Enligt Honkasalo kan indeterminismen förklara en rad förslag till ändringar i den övertagna rätten. Brottet har sitt ursprung i människans vilja (»Schwäche ist die Aufgabe stark zu werden«). Detta leder främst till vedergällning som mål för straffet, men också skyddet av folkets livsintresse och stärkandet av folkets livsvilja kan nämnas som viktiga mål. ⁴²⁾ För en rättvis vedergällning och för skydd av folkets intressen kräver denna betoning av viljan att straffrätten tar fasta på den sociala viljetrytningen och inte på gärningens följd. Detta leder till en betydande utvidgning av det straffbara området. Bl.a. skulle försök och fullbordat brott jämföras och förberedelse kriminaliseras i högre grad än vad som varit fallet. Också de olika formerna av delaktighet i brott skulle behandlas lika.

I uppsatsen redogör Honkasalo också för den tyska straffrättens stränghet. De straffrättsliga reaktionerna måste vara av den styrka att brottslingens vilja slutgiltigt bryts ner. Han avslutar uppsatsen med att beskriva den kommande straffrättens särskilda del. I förslagen hade begreppet rättsgott övergetts till förmån för nationens livsintressen. ⁴³⁾

I den ovan nämnda uppsatsen från 1943 ägnas nationalsocialismen ett mindre utrymme än bolsjevismen. Honkasalo påpekar att den tyska straffrätten har över-

gett determinism och specialprevention. I stället kräver folkets kamp för högre ideal att tron på människans fria vilja och på vedergällningen tas till heders igen. Vedergällning och allmänprevention går att förena, men inte vedergällning och specialprevention. Därför måste enligt Honkasalo nationalsocialismen ta i bruk ett tvåspårigt system, där samhällsskyddet också kan genomföras utan hänsyn till skuld. Någon tro på resocialisering av brottslingar fanns det inte enligt Honkasalo längre i Tyskland. Detta berodde bl.a. på att den biologiska forskningen satsat på individuellt bestämda arvsfaktorer.⁴⁴⁾

Vad sedan gäller förutsättningarna för straffrättsliga sanktioner anknyter Honkasalo åter till viljestraffrätten, vars konsekvens är ett mycket omfattande straffsystem. Detta hindras dock av nationalsocialismens syn på rätten som ett uttryck för folkets moraluppfattning. Om denna förankring saknas blir t.ex. straffen utan den uppfostrande och auktoritetsbefrämjande verkan som eftersträvas. Enligt Honkasalo blir sålunda den nationalsocialistiska straffrätten tvungen att upprätthålla proportionalitet mellan brottet och straffet samt att skapa sådana kriminaliseringar som medborgarna kan rätta sitt handlande efter.⁴⁵⁾ Brottbeskrivningarna får dock inte samma betydelse som i liberala stater, utan uppmärksamheten fästs framför allt på skulden, i form av uppsåt, oaktsamhet och klanderbarhet.

Det kan knappast förnekas att den tyska och den ryska straffrätten behandlas olika i de uppsatser som refererats ovan. Generellt beskrivs nationalsocialismen och dess straffrätt i ett mera positivt tonfall. Det skulle dock vara fel att säga att Honkasalo uttryckligen skulle ha ställt sig bakom vissa av de nationalsocialistiska förslagen eller vissa av de genomförda reformerna. I Honkasalos framställning betonas emellertid att nationalsocialismen i mindre mån än sovjeträtten hade eliminerat den enskildes skydd mot sådana statliga ingrepp som sker med hjälp av straffrätten.

Några konkreta exempel kan ännu nämnas. Enligt Honkasalo har legalitetsprincipen inte någon betydelse i det sovjetiska systemet, eftersom varje samhällsfarlig gärning kan bli bestraffad. I det tyska systemet upprätthålls via rättsanalogikravet en viss anknytning till den skrivna straffrätten. I sovjetsystemet kan partiet rikta straff mot vilka företeelser som helst, men inom nationalsocialismen hindrar folkets moraluppfattning en alltför långtgående straffrätt. Vid maktövertagandet gick enligt Honkasalo kommunistpartiet in för att eliminera alla antagonistiska klasser. Döremot nämner Honkasalo inte någonstans om nationalsocialismens rasistiska grundsyn eller om dessa främsta konkretisering, utrotningen av judarna. Honkasalo kan omöjligen ha saknat kunskap om den allt starkare antisemitismen i Tyskland. T.ex. den s.k. »Blutschutzgesetz« (1935) var ju att räkna till den straffrättsliga lagstiftningen.⁴⁶⁾ Att denna inte nämns av Honkasalo föranleder frågan varför han valde att tiga om den rasistiska grundsynen i nationalsocialismen.

Två förklaringar ligger närmast till hands. Den första – och mest sannolika – förklaringen är att Honkasalo ogillade rasismen och antisemitismen, men ansåg att det

inte hörde till saken att redogöra för dem eller att kritisera dem. Åtminstone tystnaden under 1940-talet kan ha en utrikespolitisk förklaring, d.v.s. Finlands politiska bindning till Tyskland. Den andra förklaringen skulle vara mer komprometterande för Honkasalo: Honkasalo kände sympati för den rasistiska läran, men underlät av hänsyn till sin läsekrets att ge uttryck för detta, då denna kunde antas förhålla sig negativ till raslärorna.

Jag skall i det följande med hjälp av Honkasalos eugeniktexter och omständigheterna kring deras tillkomst undersöka huruvida sympatitesen har någon faktisk grund.

År 1929 avgav en kommitté som haft i uppdrag att överväga frågan om sterilisering av svagsinta m.fl. sitt betänkande (Kommittébetänkande 1929:5). Kommittén föreslog med stöd av förhållandevis utförliga motiveringar att sterilisering av bl.a. svagsinta och sinnessjuka personer skulle tillåtas.⁴⁷⁾ Sterilisering skulle dock förutsätta samtycke. Kommittén uttryckte som sin uttryckliga åsikt att det inte hade visats tillräckliga skäl för att ta i bruk en obligatorisk sterilisering. Kommitténs argumentation till förmån för sterilisering byggde dock på en starkt rashygieniskt färgad uppfattning.

I betänkandet konstaterades att det är samhällets plikt att göra allt för att de barn som föds i kommande generationer har goda arvsanlag.⁴⁸⁾ Enligt kommittén har dylika arvsfaktorer olika värde ur samhällets synpunkt. Begåvade och flitiga människor är mer värda än sinnessvaga och kriminella. Också mellan olika raser/folk existerar det skillnader i fördelningen av värdefulla och undermåliga egenskaper. Som exempel nämns »negerrasen». Jämfört med den vita rasen har den ett lägre antal begåvade personer, men också ett lägre antal sinnessvaga.⁴⁹⁾

Inom en viss ras avgör kampen för livet hur antalet värdefulla och undermåliga personer förhåller sig till varandra. Under primitiva förhållanden leder det naturliga urvalet till att de undermåliga minskar. I de västliga kulturländerna saknas denna kamp. Tillsammans med det faktum att de värdefulla grupperna sällan har mer än två barn blir effekten den att de undermåligas andel ökar.⁵⁰⁾ Något måste sålunda göras för att hindra rasens degenerering. Förutom upplysning ser kommittén tre möjliga medel för detta: äktenskapshinder, internering och sterilisering. Eftersom äktenskapshinder är tämligen ineffektiva och internering åter är alltför dyrt, föreslår kommittén att sterilisering skall tillåtas i Finland. Möjligheten att ta i bruk sterilisering motiveras förutom med omsorgen om rasen med humanitära och brottspreventiva argument. Det sistnämnda betyder att åtgärden avlägsnar eller hindrar en sådan överdriven sexualdrift som tagit sig uttryck i brott.⁵¹⁾ Generellt bedömt kan betänkandet sägas återspegla en mer eller mindre latent rasism.

Under en antibrottsvecka som arrangerades i Helsingfors 1934 gick Honkasalo genom ett föredrag (»Om sterilisering») in i diskussionen om sterilisering. Han omfattade rätt långt de förslag och de motiveringar som steriliseringskommittén hade

framlagt. Han använde t.ex. sådana uttryck som »rasens förfall« och »undermåliga individers födsel«. Han hänvisade också till den steriliseringslag som antagits i Tyskland år 1933.

I slutet av sitt inlägg ifrågasätter Honkasalo dock det berättigade i att steriliserin- gen skulle förutsätta samtycke. Han ser det som mer eller mindre självklart att ut- gångspunkten bör vara en möjlighet till tvångsingrepp: »endast samhället själv kan bestämma de åtgärder som är nödvändiga för dess skydd och för en sund utveck- ling«. ⁵²⁾ Samtidigt bör dock folkets rättsmedvetande beaktas och detta tvingar eventuellt fram avvikelser från tvångslinjen. Honkasalo lämnar därför i detta in- lägg frågan om tvångssterilisering öppen.

Senare samma år tog han dock ställning. Han hade fått i uppdrag att utarbeta en regeringsproposition till riksdagen om en steriliseringslag. ⁵³⁾ Denna proposition ut- gör i stort sett en sammanställning av 1929 års betänkande om sterilisering och Hon- kasalos tidigare inlägg i steriliseringsfrågan. Möjligheten att tillgripa sterilisering motiveras alltså främst på en rasintern klassificering av värdefulla och undermåliga individer. Betänkandets jämförelser mellan skilda raser har dock utelämnats. Däremot föreslår man (= Honkasalo) i regeringspropositionen att sterilisering skall kunna ske mot den berördes respektive hans/hennes förmyndares vilja. Rätten till tvångssterilisering motiveras utilitaristiskt: samhällsnyttan kräver ibland tvångsät- gärder (*Regeringens proposition* 1934:12). Propositionen ledde sedermera till avsett resultat och den nya steriliseringslagen trädde i kraft 1935.

Hur skall man då förstå detta tal om rashygien och undermåliga människor? Är det fråga om ett accepterande av den nationalsocialistiska rasideologin? Mitt svar är nekande. De rashygieniska idéer som har beskrivits ovan var inte specifika bara för nationalsocialismen. I stället möter vi här ett typiskt europeiskt och amerikansk fe- nomen med rötter i ärftlighetsforskningen och darwinismen. ⁵⁴⁾ Under 1900-talets första årtionden fanns i Europa og USA en stark tro på möjligheterna till och nyt- tan av en förädling av den mänskliga rasen. Det faktum att nationalsocialismen ut- nyttjade och radikaliserade tankegångarna berättigar inte till att stämpla hela rörel- sen som nationalsocialistisk. ⁵⁵⁾ En annan sak är sedan att värdeklassificeringen må- ste betraktas som starkt omoralisk. ⁵⁶⁾ Slutsatsen blir ändå att Honkasalos sterilise- ringsuttalanden inte kan tolkas som ett godtagande av rasismen i nationalsocialistisk tappning. ⁵⁷⁾

Honkasalos uppfattning om straffets grund och brottslighetens orsaker

Den nationalsocialistiska straffrätten var – åtminstone enligt Honkasalos tolkning – grundad på tesen om den fria viljan. ⁵⁸⁾ Själv hade Honkasalo en diametralt motsatt åsikt: enligt honom är människans vilja underställd den allmänna lagen om orsak och verkan. Om denna grundsats inte accepteras vore enligt honom all forskning kring orsakerna till brott omöjlig. ⁵⁹⁾

Straffets syfte och berättigande berörde Honkasalo i sin installationsföreläsning som professor (1937). Under rubriken »Sovitusrangaistusten soveltuvuus kriminaalipoliittisiin tarkoituksiin« (»Vedergällningsstraffens lämplighet för kriminalpolitiska syften«) ställde han frågan om varför straff används. Vedergällning och prevention är två svar som står till buds. Installationsföreläsningens idé var att visa på det nära samband som vid utdömandet av straff råder mellan vedergällning och prevention.

För utvecklandet av kriminalpolitiken är prevention, d.v.s. ändamålsenlighet avgörande. Men om inte vedergällningen (med vilket Honkasalo närmast avser kravet på ett rättvist förhållande mellan straffbar gärning och konkret straff) beaktas saknar reformerna möjlighet att lyckas. Det är nämligen så att straff och andra åtgärder som syftar till uppnåendet av ett visst mål måste besitta egenskaper som har stöd i folkets levande rättsmedvetande. Och straff enligt vedergällningsprincipen har ett sådant starkt stöd i de breda folklagen. Detta leder till att vedergällande straff är de mest ändamålsenliga. ⁶⁰⁾

Honkasalo ger också svaret på två besvärliga frågor i detta sammanhang. Den första gäller hur man skall fastställa vedergällningens rätta mått. Hans svar tar en tydligt fasta på folkets rättsmedvetande som en riktig måttstock. Det finns en absolut proportionalitet, vars gränser inte rationellt kan beskrivas men som ger sig till känna om överskridningar sker. Den andra frågan gäller möjligheterna att utveckla förhållandet mellan brott och straff och straffets verkställighet. Honkasalo menar här att folkets rättsmedvetande inte är okänsligt för ändrade förhållanden och nya ändamål, men en sådan förändring av attityder sker enligt honom långsamt.

Om man ställer Honkasalos uppfattning i dessa frågor mot den nationalsocialistiska straffrätten finner man både likheter och olikheter. Betonandet av rättsmedvetandet som grund för rättsordningens effektivitet har sina paralleller inom nationalsocialismen. Det är dock skäl att betona att Honkasalo uppenbarligen avser det rättsmedvetande som de facto existerar bland befolkningen. Däremot säger han explicit att begreppet »gesundes Volksempfinden« endast gäller dem som omfattar den nationalsocialistiska världsåskådningen. ⁶¹⁾

Beträffande straffets grund och syftemål måste Honkasalo utgående bl.a. från sin determinism betecknas som anhängare av preventionstanken och vedergällningens ges ytterst en preventionsstödande funktion. ⁶²⁾ Hur man än beskriver den nationalsocialistiska synen på straffets grund och syfte kan den inte överensstämma med denna Honkasalos syn. ⁶³⁾

Honkasalo ansåg (som ovan konstaterats) att 1935 års ändring av StGB § 2 innebar att man i Tyskland accepterade rättsanalogin inom straffrätten. Själv förfäktar han att laganalogi, d.v.s. tillämpning av någon straffbestämmelse utanför dess ordalydelse, bör godtas. Däremot avvisar han rättsanalogisk rättstillämpning. För rättsanalogin finns det enligt honom inte inom straffrätten någon användning i en liberal stat. ⁶⁴⁾

Jag skall slutligen behandla Honkasalos uppsats om bestraffning av underlåtenhet, »Rangaistava laiminlyönti nykyajan rikosoikeudessa« (»Straffbar underlåtenhet i den moderna straffrätten«), publicerad 1942. För det moderna i denna uppsats står främst den tyska doktrinen. Honkasalos grundidé torde vara att visa på beroendeförhållandet mellan samhällsutveckling och underlåtenhetens straffbarhet. Enligt honom kommer den nya samhällsorienteringen klarast fram beträffande utvidgningen av området för de oäkta underlåtenhetsbrotten. Som det nya i samhället uppfattade Honkasalo en ökad betoning av den kollektiva samhällsnyttan på bekostnad av individuella friheter. ⁶⁵ Så var fallet i det nationalsocialistiska Tyskland, men också i Finland gick utvecklingen i samma riktning. Rent konkret påverkar den ökade solidariteten de oäkta underlåtenhetsbrotten därigenom att handlingsplikterna inte behöver ha någon formell juridisk grund. Enligt Honkasalo kan man avgöra om en sådan plikt att handla föreligger med stöd av det allmänna rättsmedvetandet (en s.k. socialtisk bedömning). ⁶⁶ Motiveringen för detta påstående är av typen »så måste det vara för annars kränks likhetsprincipen«, vilket inte kan accepteras i ett modernt samhälle. Honkasalo förnekar uttryckligen att fråga skulle vara om något specifikt nationalsocialistiskt tankegods. ⁶⁷

En stat inställd på samhällsnytta är givetvis inte i sig en nationalsocialistisk företeelse. Däremot kan handlingspliktens antilegalistiska utformning nog ges en motivering med denna stämpel. Utgående från betoningen av folkgemenskap, ledarskap och lydnad blir det mer än naturligt att handlingsplikten utsträcks långt och att dess grund utgörs av den sunda folkuppfattningen. Som ett bevis för detta kan nämnas att ändringen år 1935 av bestämmelsen om hjälp åt nödställd person. Enligt StGB § 330c straffades den som underlåter att ge hjälp »obwohl dies nach gesunder Volksanschauung seine Pflicht ist.« ⁶⁸

Honkasalo bestred som sagt det nödvändiga i en sådan koppling till nationalsocialismen. Hans egen motivering var dock inte särskilt övertygande. Det är väl inget som hindrar ett fasthållande av formella grunder för handlingsplikterna samtidigt som man accepterar bestraffning av oäkta underlåtenhetsbrott. Likhetsprincipen får stå tillbaka för en mer åskådlig och förutsebar straffrätt. Men det vore lika väl fel att påstå att principen om det allmänna rättsmedvetandets beaktande eller likhetsprincipen är specifikt nationalsocialistiska principer.

Slutsatser

Det är ostridigt att Honkasalo företrädde och i sina skriftliga arbeten förmedlade åsikter som också omfattades av den samtida tyska doktrinen. Fastän hans skrifter visar på en god förtrogenhet med den tyska rättsutvecklingen och den tyska juridiska litteraturen finns det inte belägg för att han omfattat nationalsocialistiska tankemönster. Samtidigt är det svårt att i Honkasalos texter finna något egentligt avståndstagande från nationalsocialismen och dess straffrätt. Det är betydligt lättare

att komma till detta tolkningsresultat beträffande den sovjetryska straffrätten. I detta avseende avvek Honkasalo inte från den finska majoriteten.

Adresse: Docent, jur. dr. Dan Frände
Helsingfors Universitet
Regeringsgatan 11
SF-00100 Helsingfors

- 1) Seminariematerialet finns publicerat i *Retfærd 41*, Nordisk juridisk tidskrift. 1988, nr. 2.
- 2) De viktigaste av dessa läroböcker är »Suomen rikosoikeus«. Tre av dem (»Yleiset opit«) behandlar straffrättens allmänna läror, medan fyra (»Erinäiset rikokset«) behandlar de särskilda brotten.
- 3) Det största problemet gäller risken för att det totalitära förleder till tron att bolschevismen (stalinismen), fascismen och nationalsocialismen skulle ha haft en överensstämmande ideologi. Likheterna finns på en annan nivå.
- 4) Så *Drath 1974*, s. 340. En dylik vid begreppsbestämning betyder samtidigt att en rad maktsystem, både nuvarande och historiska, måste uppfattas som totalitära. Till denna grupp hör bl.a. vissa av dagens teokratiskt styrda stater. Däremot kan t.ex. Sovjetunionen inte längre räknas som en totalitär stat. Politologiska undersökningar av enskilda stater och deras maktsystem har liten hjälp av totalitetsbegreppet. T.ex. begreppet »politisk kultur« är mer användbart. Se *Tucker 1987*, s. 1-11.
- 5) Jag har här medvetat valt att använda nationalsocialism och fascism som fristående begrepp. Särskilt i den marxistiskt inspirerade litteraturen har fascism använts som ett överbegrepp som också omfattar nationalsocialismen (t.ex. *Staats- und Rechtstheorie 1980*, s. 166-173). Problemet med denna syn hänför sig främst till nationalsocialismens starka antisemitism. Jfr. *Friedländer 1986*.
- 6) Enligt *Nolte 1984*, s. 308 är »die Geschichte des Faschismus ... die einzige angemessene Darstellung seiner Doktrin«. Mussolini utarbetade aldrig någon större framställning om sina politiska idéer. Han skrev dock tillsammans med andra 1932 en artikel för *Enciclopedia Italiana* om fascismen. I tysk översättning finns den publicerad i antologin »Theorien über den Faschismus«, utgiven av Ernst Nolte.
- 7) Se *Fiandaca-Musco 1983*, s. 13-14.
- 8) Redan i Hitlers »Mein Kampf« förekommer utsagor som visar på en »Endlösung der Judenfrage«. Se t.ex. *Mommsen 1983* och *Losemann 1984*, s. 18.
- 9) Den tyska på rasgrund uppbyggda folkgemenskapen skulle inte bara skyddas mot inblandning från andra raser utan en »rashygeni« hörde till ideologin. Bl.a. genom sterilisering skulle undermåliga tyskar hindras från att försämma den tyska rasen. En slags kulmen nådde dessa idéer åren 1940-41, när c. 70.000 sinnesjuka personer dödades. Se *Dieselhorst 1989*.
- 10) En intressant sammanfattning av den nationalsocialistiske världsåskådningen finns bl.a. i *Broszat 1970*, s. 399-400. Särskilt efter Ernst Noltes bok »Der europäische Bürgerkrieg 1917-1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus.« (1987) har man i Tyskland flitigt diskuterat förhållandet mellan antisemitismen och antikommunismen inom den nationalsocialistiska rörelsen. Noltes idé om att Hitler främst bekämpade det kommunistiska hotet och att judeföljerserna närmast skall tolkas som allmänt hat mot de intellektuella har mött massiv kritik. Se t.ex. *Schieder 1989*, särskilt s. 96-97. Se närmare om den s.k. historikerstriden *Nybohm, 1989*. Också Harald Ofstad vill i boken »Vårt förakt för svaghet« tona ner antisemitismens ställning i den nationalsocialistiska ideologin. Som ideologins fundamentala tema ser han föraktet för vad den betraktar som svaghet. *Ofstad 1987*, s. 155.
- 11) Se *Rückert 1986*.

- 12) Se *Rüthers* 1988, s. 22-54.
- 13) Se särskilt *Marxen* 1975, s. 167-246 och *Lüken* 1988, s. 47-180.
- 14) Mest utarbetat är »Entwurf eines deutschen Strafgesetzbuches« från 1939. Beträffande reformförsöken se t.ex. *Schreiber* 1988.
- 15) I *Lüken* 1988 s. 180-284 ges en omfattande redogörelse för de särskilda lagnovellerna i tredje riket.
- 16) Angående Reisners betydelse för dekretets utformning, se *Fågelklou* 1978, s. 18.
- 17) I *Makepeace* 1980, s. 58-127 finns en beskrivning av den sovjetiska straffrättens utveckling fram till år 1956 års strafflag. *Reuter* 1989 (särskilt s. 150) visar hur mycket de kriminalpolitiska uppfattningar har förändrats i Sovjet.
- 18) Honkasalos förtrogenhet med tysk straffrätt belönades bl.a. med att han år 1966 blev hedersdoktor vid universitetet i Freiburg im Breisgau.
- 19) *Honkasalo* 1933.
- 20) *Honkasalo* 1937.
- 21) *Honkasalo* 1943.
- 22) *Honkasalo* 1942.
- 23) Se t.ex. *Honkasalo* 1935, 1938 och 1943a.
- 24) Se t.ex. *Honkasalo* 1935 a och 1936.
- 25) *Honkasalo* 1937a och 1943a.
- 26) Intressantast är *Honkasalo* 1942a, därigenom att han ifrågasätter vissa krigstida beslut.
- 27) *Honkasalo* 1967.
- 28) Se *Honkasalo* 1938. Enligt Honkasalo ledde försvaret av Fosterländska folkrörelsen till att man från vänsterhåll krävde hans avgång från universitetstjänsten. Se *Honkasalo* 1967, s. 256-257. Det är omdiskuterat om Fosterländska folkrörelsen var fascistisk eller nationalsocialistisk. Se *Djupsund-Karvonen* 1984, s. 13-20 och *Uola* 1982.
- 29) Utsagan om partipolitikens brister blir i kombination med förnekandet av sympatier för Fosterländska folkrörelsen något paradoxal eftersom föraktet för partipolitikerna var en central punkt i rörelsens ideologi. Se *Uola* 1982, s. 111.
- 30) Se även *Honkasalo* 1967, s. 256.
- 31) *Honkasalo* 1937, s. 25.
- 32) *Honkasalo* 1937, s. 25-26.
- 33) *Honkasalo* 1937, s. 27.
- 34) *Honkasalo* 1943.
- 35) *Honkasalo* 1943, s. 167.
- 36) Se *Mamut* s. 232 i *Pasukanis* 1985.
- 37) *Honkasalo* 1937, s. 36-37.
- 38) *Kangas* 1985, s. 50.
- 39) *Honkasalo* 1937a, s. 428.
- 40) *Honkasalo* 1937a, s. 428.
- 41) *Honkasalo* 1937a, s. 432.
- 42) *Honkasalo* 1937a, s. 433.
- 43) *Honkasalo* 1937a, s. 441.
- 44) *Honkasalo* 1943, s. 169.
- 45) *Honkasalo* 1943, s. 173.
- 46) *Torvinen* 1984, s. 181 beskriver kunskapen i Finland om vad som skedde i Tyskland på följande sätt: I de kretsar som följde med nyhetsinformationen i Finland visste man om koncentrationslägren och också om att judar dödades, men om utrotningslägren hade man inte någon kännedom. I det förslag till ny strafflag som straffrättskommissionen hade utarbetat som Honkasalo kommenterade utgick man från att sexuellt umgänge mellan arier och judar också i fortsättningen skulle vara straffbart. Se *Gürtner* 1936, s. 112. Också andra böcker som beskrev kampen mot judarna fanns att tillgå i Finland under kriget.
- 47) I betänkandet anses att denna tillåtande bestämmelse var nödvändig på grund av att sterilisering annars vore ett ingrepp vartill en person inte kan ge sitt medgivande. Se *Kom. bet. 1929:5*, s. 20-21.
- 48) *Kom. bet. 1929:5*, s. 6.

- 49) *Kom. bet. 1929:5*, s. 7.
- 50) *Kom. bet. 1929:5*, s. 8.
- 51) *Kom. bet. 1929:5*, s. 42-43.
- 52) *Honkasalo 1934*, s. 226.
- 53) Honkasalo berättar om uppdraget i *Honkasalo 1934a*, s. 1-2.
- 54) För en utförlig beskrivning av de rashygieniska tankarna, se *Hietala 1985*. Se även *Garland 1985*, s. 131-158 och *Radzinowics-Hood 1986*, s. 316-338.
- 55) *Hietala 1988*, s. 108-109: »Orden »eugenik« eller rashygien har fått ett dåligt eftermäle efter det som hände i Hitlers Tyskland. Detta torde vara orsaken till att det har dröjt ända till våra dagar innan man börjat undersöka och granska detta område mer extenivt och grundigt.« (Övers. P.O.T.).
- 56) Det är inte förvånande att man i BRD stiftade en lag om skadestånd åt dem som under 1930- och 1940-talet utsattes för sterilisering. Se *Gansmüller 1988*.
- 57) Det kan noteras att Honkasalo i de arbeten som han publicerade om abort vid denna tid tog ställning mot en utvidgning av möjligheterna till abort. Bl.a. förkastar han 1936 den rashygieniska indikationen (d.v.s. risk för barn med psykiska eller fysiska defekter) som grund för abort. Se *Honkasalo 1936*, s. 190-191. Han reviderar detta senare så att abort härvid kan accepteras i samband med sterilisering. Se *Honkasalo 1943*, s. 28.
- 58) *Honkasalo 1937*, s. 432-433 och *Honkasalo 1943*, s. 167-177. Jrf *Lüken 1988*, s. 137-138.
- 59) *Honkasalo 1935*, s. 1.
- 60) *Honkasalo 1937a*, s. 57.
- 61) *Honkasalo 1937*, s. 27.
- 62) På denna punkt är Honkasalo förhållandevis modern. Jämför t.ex. med *Roxin 1987*, s. 373.
- 63) Enligt min uppfattning fanns det inte i den nationalsocialistiska straffrätten någon strävan efter proportionalitet mellan brott och straff. Den som inte lät sig avskräckas av de drakoniska straffen fick uppleva rent konkret att straffen hade till uppgift att oskadliggöra brottslingarna.
- 64) *Honkasalo 1937*, s. 75.
- 65) *Honkasalo 1942*, s. 275.
- 66) *Honkasalo 1942*, s. 268.
- 67) *Honkasalo 1942*, s. 269-270.
- 68) Se också *Lüken 1988*, s. 225-226.

Litteratur

- Broszat, Martin*: Soziale Motivation und Führer-Bindung des Nationalsozialismus. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1970 s. 392-409.
- Diesselhorst, Malta*: Die Euthanasie im »Dritten Reich«. »Recht und Justiz im »Dritten Reich«. Herausgegeben von Ralf Dreier und Wolfgang Sellert«, s. 118-135. Frankfurt am Main 1989.
- Djupsund, Göran & Karvonen, Lauri*: Fascismen i Finland: Högerextremismens förankring hos väljarkåren 1929-1939. Åbo 1984.
- Drath, Martin*: Totalitarismus in der Volksdemokrati. »Wege der Totalitarismus-Forschung. Herausgegeben von Bruno Seidel und Siegfried Jenker«, s. 310-358. Darmstadt 1974.
- Fiandaca, Giovanni & Musco, Enzo*: Diritto penale. Parte generale. Bologna 1985.
- Fogelklou, Anders*: Den orättfärdiga rätten. Stockholm 1978.
- Friedländer, Saul*: Nazism: Fascism or Totalitarianism? »The Rise of the Nazi Regime. Historical Reassessments. Edited by Charles S. Maier, Stanley Hoffmann and Andrew Gould«, s. 25-34. Boulder London 1986.
- Garland, David*: Punishment and Welfare. A history of penal strategies. Aldershot 1985.

- Ganssmüller, Christian:* Späte Entschädigungsregelungen für die Opfer des Sterilisierungsgesetzes vom 14.7.1933. Neue Juristische Wochenschrift s. 2867-2868.
- Gürtner, Franz:* Das kommende deutsche Strafrecht. Bericht über die Arbeit der amtlichen Strafrechtskommission. Bd II., Besonderer Teil. 2. Auflage. Berlin 1936.
- HE:* Hallituksen esitys Eduskunnalle sterilisointilainsiksi.
- Hietala, Marjatta:* Rotuhygieniä. »Mongoleja vai germaaneja – rotuteorioiden suomalaiset. Aira Kemiläinen (Toim.)«, s. 105-162. Helsinki 1985.
- Honkasalo, Brynolf:* Uusi sterilisointilakiehdotus. Defensor legis 1934, s. 1-15.
- Honkasalo, Brynolf:* Sterilisoinnista. Teoksessa: »Rikollisuus ja sen vastustamismahdollisuudet«, s. 191-227. Helsinki 1935.
- Honkasalo, Brynolf:* Rikollisuuden yksilöllisistä ja yhteiskunnallisista syistä. Ylipainos Suomen kriminalistiyhdistyksen vuosikirjasta v. 1935 s. 1-22.
- Honkasalo, Brynolf:* Abortiprobleemi. Defensor Legis 1936 s. 183-192.
- Honkasalo, Brynolf:* Nulla poena sine lege. Helsinki 1937.
- Honkasalo, Brynolf:* Saksan rikoslakireformi. Lakimies 1937 s. 426-443.
- Honkasalo, Brynolf:* Sovitusrangaistuksen soveltuvaisuus kriminaalipoliittisiin tarkoituksiin. Defensor legis 1937 s. 45-57.
- Honkasalo, Brynolf:* Voidaanko yhdistyslain nojalla estää aikakautisen painokrijoituksen julkaisemisen? Defensor legis 1938 s. 388-397.
- Honkasalo, Brynolf:* Rangaistava laiminlyönti nykyajan rikosoikeudessa. Defensor legis 1942 s. 49-64 ja 259-277.
- Honkasalo, Brynolf:* Abortfrågan betraktad särskilt ur befolkningpolitisk synpunkt. De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1942-1943 s. 2-29.
- Honkasalo, Brynolf:* Onko kansanhuoltoministeriön eräissä tapauksissa käyttämä rajahintäsäännösten julkaisemistapa laillinen. Defensor legis 1942 s. 298-306.
- Honkasalo, Brynolf:* Rikosoikeus ajan poliittisten ja sosiaalisten katsomusten ristiallokossa. Defensor legis 1943 s. 155-176.
- Honkasalo, Brynolf:* Blankorangaistussäännöksestä. Lakimies 1943 s. 269-288.
- Honkasalo, Brynolf:* Krigets inverkan på brottsligheten i Finland. Nordisk Tidsskrift for Strafferet s. 2-40.
- Honkasalo, Brynolf:* Elämä antaa ja ottaa. Oikeuselämässä harmaantuneen miehen kertomaa. Hämeenlinna 1967.
- Kangas, Urop:* Kansallissosialistinen oikeusajattelu ja sen herättämät reaktiot Suomessa. Turku 1985.
- Losemann, Volker:* Nationalsozialistische Weltanschauung und Herrschaftspraxis (1933-1935). »Der Nationalsozialismus an der Macht. Aspekte nationalsozialistischer Politik und Herrschaft. Herausgegeben von Klaus Malettke«, s. 9-52. Göttingen 1984.
- Lüken, Erhard-Josef:* Der Nationalsozialismus und das materielle Strafrecht. Ein Beitrag zur Strafrechtsgeschichte. Göttingen 1988.
- Makepeace, R. W.:* Marxist Ideology and Soviet Criminal Law. London 1980.
- Marxen, Klaus:* Der Kampf gegen das liberale Strafrecht. Berlin 1975.
- Minkkinen, Panu:* »Ymmärrystä vailla« – Synttakeisuus ja sosiaalinen kontrolli. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto 1989.

- Mommsen, Hans:* Die Realisierung des Utopischen: Die »Endlösung der Judenfrage« im »Dritten Reich«. Geschichte und Gesellschaft 1983/Heft 3: Juden in Deutschland zwischen Assimilation und Verfolgung, s. 381-420.
- Nolte, Ernst:* Der Faschismus in seiner Epoche. Action française. Italienischer Faschismus. Nationalsozialismus. München Zürich 1984.
- Nybom, Thorsten:* Den tyska »Historikerstriden«. En svensk reflexion i anledning av ett tidsläge. Historisk tidskrift 1989/1 s. 16-45.
- Ofstad, Harald:* Vårt förakt för svaghet. Nazismens normer och värderingar – och våra egna. Stockholm 1987.
- Pasukanis, Jevgeni:* Valittuja teoksia yleisen oikeus- ja valtioteorian alalta. Moskova 1985.
- Radzinowicz, Leon & Hood, Roger:* A History of English Criminal Law and its Administration from 1750. Volume 5. The Emergence of Penal Policy. London 1986.
- Reuter, Lothar:* Zum Stand der Reform der sowjetischen Strafgesetzgebung. Neue Justiz 1989 s. 149-151.
- Roxin, Claus:* Was bleibt vom der Schuld im Strafrecht übrig? Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht 1987 s. 356-376.
- Rückert, Joachim:* Das »gesunde Volksempfinden« – eine Erbschaft Savignys? Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 1986 s. 199-247.
- Rüthers, Bernd:* Entartetes Recht. Rechtslehren und Kronjuristen im Dritten Reich. München 1988.
- Gross, Walter:* Kansallissosialistinen rotujatus. »Saksan tie. Toimitettu 26 Saksan valtioon ja kansallissosialistisen puolueen johtohenkilön avustuksella«, s. 157-166. Toinen painos. Helsinki 1941.
- Scheinin, Martin:* Marxilainen oikeuden kuolentumiskeskustelu – erityisesti J. B. Pasukanisin teoria. Teoksessa: »Teorioita oikeuden kehityksestä. Kaarlo Tuori (toim.)«, s. 105-127. Helsinki 1988.
- Schieder, Wolfgang:* Der Nationalsozialismus im Fehlrteil philosophischer Geschichtsschreibung. Zur Methode von Ernst Noltes »Europäischem Bürgerkrieg«. Geschichte und Gesellschaft 1989/Heft 15 s. 89-114.
- Schreiber, Hans-Ludwig:* Die Strafgesetzgebung im »Dritten Reich«. Teoksessa: »Recht und Justiz im »Dritten Reich«. Herausgegeben von Ralf Dreier und Wolfgang Sellert«, s. 151-179. Frankfurt am Main 1989.
- Staats- und Rechtstheorie:* Marxistisch-leninistische Staats- und Rechtstheorie. Lehrbuch. Berlin 1980.
- Torvinen, Taimi:* Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella. Keuruu 1984.
- Tucker, Robert C:* Political Culture and Leadership in Soviet Russia. New York London 1987.
- Uola, Mikko:* Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932, 1944. Keuruu 1982.